

MOLNÁR-TAMUS VIKTÓRIA

főiskolai docens

Debreceni Református Hittudományi Egyetem

Pedagógia és Pszichológia Tanszék

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5493-6635>

molnar.tamus.viktoria@drhe.hu

BÖLCSÉSZTANÁROK PUBLIKÁCIÓI A DEBRECENI SZEMLE HASÁBJAIN

A Tisza István Tudományos Társaság szervezte azt a kornak megfelelő tudományos színvonalú folyóiratot, mely 1927-től 1944-ig 19 számot adott közre, és szerzői elsősorban debreceni egyetemi oktatók, középiskolai tanárok, szakírók, vidéken dolgozó értelmiségiek, országos hírű tudósok és írók voltak. A doktori disszertációmban szereplő bölcsésztanárok többsége a Debreceni Szemle – mint a város tudományos életének egyik legjelentősebb fóruma – hasábjain rendszeresen publikált. A lapot két egyetemi tanár, Hankiss János és Milleker Rezső szerkesztették. Minden második szám társadalmi, illetve természettudományos tematikát ölelt fel. Kezdetben évente tízszer, később tizenkétszer, majd a háborús években ismét tízszer vagy annál is ritkábban jelent meg, míg 1944-ben megszűnt, és csak sok évvel később indult újra. A Város támogatásával jelent meg a folyóirat, ám tematikája mégsem szűkült regionálissá, pedig azt tekintette elsőrendű feladatának. Ezen kívül a Debreceni Egyetem és a Társaság működtette viszonylag magas példányszámban, melynek 1932-től hivatalosan a szemléje lett, s az maradt megszűnéséig.

Kulcsszavak: Debreceni Egyetem, Tisza István Tudományos Társaság, Debreceni Szemle, tudományos-művészeti tanulmányok, szellemi műhely.

PUBLICATIONS OF LECTURERS IN HUMANITIES IN THE DEBRECENI SZEMLE. The István Tisza Scholarly Society published the journal of high academic quality that had nineteen issues between 1927 and 1944. The authors of the articles were mainly lecturers at the University of Debrecen, teachers at secondary schools, professional writers, intellectuals working in the countryside, nationally renowned scholars and writers. Most of the lecturers in humanities examined in my doctoral thesis regularly published in the columns of Debreceni Szemle, one of the most significant forums of the city's academic life. The journal was edited by two university professors, János Hankiss and Rezső Milleker. Every second issue covered a social or natural scientific theme. In the beginning, it was published ten times a year, later twelve times, then again ten times or even less frequently during the Second World War, until it was discontinued in 1944, and it was not started again until many years later. The journal was published with the support of the city of Debrecen, but its themes were not limited to regional ones, even though it considered that its primary task. In

Beérkezett: 2023. 01. 05.

Közlésre elfogadva: 2023. 04. 15.

Copyright GERUNDIUM

addition, it was run by the University of Debrecen and the István Tisza Scholarly Society in a relatively high number of copies. From 1932 until its termination, it functioned as the official review of the Society.

Keywords: University of Debrecen, István Tisza Scholarly Society, Debreceni Szemle, scholarly and artistic studies, intellectual workshop

Tudományos társaságok soraiban

Az előző, itt a *Gerundium* oldalain megjelent írásokban már többször hivatkozott doktori értekezésemben¹ vizsgáltam a debreceni bölcsésztanárok egyetemen kívüli művészeti nevelési és ismeretterjesztő tevékenységét, melynek fontos fejezetét jelentették a városban egymás után alakuló tudományos és kulturális csoportok az irodalom, a képzőművészet és a zene területén lelkes közönségükkel együtt. A város saját intézményein kívül anyagilag is támogatta a helyi szervezeteket, nevezetesen a Csokonai Kört, az Ady Társaságot, a Debreceni Nyári Egyetemet, a Debreceni Szemlét,² melyek működése és bennük az egyetemi bölcsészkar tanárainak aktív szerepvállalása mind részét képezte kutatómunkámnak. Ennek egyes eredményeit foglalja össze ez a tanulmány,³ ugyanis az egyetemi oktatók általában a legrangosabb tanfolyamok és értelmiségi körök tagjai, valamint előadói voltak, ezen belül is elsősorban az irodalmi társaságoké.

Debrecenben, a 19. század végén és a 20. század első felében a különböző irodalmi egyesületek bizonyos autonómiát élveztek a város, az egyetem és a református egyház közös szellemi égisze alatt. Nem volt direkt irányítás, az irodalmi élet működtetését az alapelvekben egyetértő intézmények és szervezetek végezték, de hiba lenne azt feltételezni, hogy a debreceni művelődésirányító testületek ennyire egységes szellemiséget képviseltek.⁴ Az ismeretterjesztő előadásoknak nagyon sok válfaja és módszere alakult ki. A belvárosban főleg tudományos, irodalmi és művészeti programokat rendeztek, míg a kertvárosok kedvelt témája az egészségügy, a méhészkedés és a kertészkedés volt. A tanyák lakosainak inkább gazdálkodási, fásítási, talajjavítási ismereteket közvetítettek. A különböző egyesületek és társulások még tovább árnyalták e képet, és társadalmi csoportonként rendezték előadásait.⁵

¹ TAMUSNÉ Molnár Viktória. „Művészeti nevelés az egyetem falai között és azon túl. A debreceni egyetem bölcsészettudományi kara oktatóinak művészeti, művészetelméleti és művészetpártoló tevékenysége 1914–1949”.

² BAKÓ Endre. „Irodalmi élet a két világháború között”. In: Tokody Gyula (szerk., 1986) *Debrecen története 4. kötet, 1919–1944.* 329–360.

³ A kutatás támogatója a Debreceni Református Hittudományi Egyetem kutatásfinanszírozási pályázata volt.

⁴ Főleg az egyetemi tanárok beállítódása különbözött egymástól, melyre jó példa Mitrovics Gyula, a debreceni egyetem pedagógiaprofesszorának országos közéleti művelődéspolitikai szerepvállalása, viszont ilyen jellegű helyi tevékenységet Debrecenben nem végzett.

⁵ TAR Károly. „Az ellenforradalmi rendszer művelődéspolitikája”. In: Tokody Gyula (szerk., 1986): *Debrecen története 4. kötet, 1919–1944.* Debrecen. 291–328.

Több irodalmi társaság is működött egymás mellett, s mindegyiknek megvolt a maga hivatása. Legjelentősebb a Csokonai Kör és az Ady Társaság volt. Előbbi a város halhatatlan költőjének a kultuszát népszerűsítette, s közönségét az akadémikus hagyományok tiszteletére nevelte. Utóbbi Ady Endre tragikus példáján okulva, az irodalmi és művészeti szabadság jegyében végezte munkásságát, egyfelől szigorúan elkülönítette az amatőr becsvágyat és a hivatott tehetséget, másfelől küzdött a művészi értékek politikai, társadalmi s másféle okok miatt való megtagadása s elsikkasztása ellen.⁶

A kevésbé jelentős társulások közül a Szépmíves Céh nem épített szigorú válaszfalat dilettantizmus és hivatásos művészlét közé, s az irodalom- és művészetpártolás feladatát a legszélesebb, legpopulárisabb értelemben fogva föl, minden írói és művészi próbálkozást meleg jóindulattal fogadott.⁷

1. kép. A Tisza István Tudományos Társaság

Forrás: <http://hdl.handle.net/2437/12840>

<https://dea.lib.unideb.hu/items/9e80871e-08a2-4a44-8822-22cacd87a061>

A Tisza István Tudományos Társaság (TITT) megalakulása

1921 novemberében egy jelentős bölcsészkarai kezdeményezés indult el az egyetemen a debreceni egyetemi oktatók tudományos tevékenységének hatékonyabbá tételének érdekében. Ennek eredményeként 1922. június 18-án megalakult a helyi és a regionális

⁶ KARDOS László (1977): „Húszasok és harmincasok”. (Részletek). In: Juhász Izabella (szerk., 1977): *A debreceni Ady Társaság bibliográfiája (1927–1951)*. KLTE Könyvtára, Debrecen. 117–119.

⁷ Juhász Géza levele, DE ENK Kézirattára, Ms 51/551.

tudományos élet serkentésére a Tisza István Tudományos Társaság,⁸ amelynek létrehozását azért látta szükségesnek az egyetem huszonzét tanára, mert

„minden lehető eszközt meg kell teremteni a nemzet kulturális erejének a fokozására”.⁹

Az alapító bölcsészprofesszorok Láng Nándor, Pokoly József, Darkó Jenő, Tankó Béla, Milleker Rezső, Huss Richárd, Mitrovics Gyula, Szentpétery Imre és Hankiss János voltak. Később lett tagja a teljes tisztikarnak Pap Károly. Úgy vélték, hogy az egyetem fejlesztését, tekintélyét, országos és regionális befolyását jelentősen növelheti egy erős tudományos egyesület. A Társaság megszervezése körül Pokoly József, az első elnök fáradozott. Az alapszabályzatban lefektetett célkitűzések többek között „*művelni a tudományt, ápolni a nemzeti irodalmat és művészetet*”, különös tekintettel a Tiszántúl és Debrecen természeti és társadalmi viszonyainak feltárására és adatainak összegyűjtésére;

„buzdítólag hatni a tudomány munkásaira az előbbi célok érdekében” és „alkalmas eszközök felhasználásával terjeszteni a tudományt, a műveltséget és odahatni, hogy [...] a nemzeti lét újjáépítésében, fenntartásában az itteni rendelkezésre álló szellemi és anyagi erőforrásokhoz képest közreműködjek”.¹⁰

A Társaság pályatételeket írt ki, könyvet és füzetet jelentetett meg, 1925-ben első almanachjukat is kiadták. Felolvasóülésekkel motiválták a tudományos munkát.¹¹

A társaság társadalomtudományi, természettudományi szakosztályt és honismertető bizottságot alapított, szakosztályonként 60-60 taggal. A társaság tiszteletbeli, alapító rendes és választott rendes tagokból állt. Ezen kívül örökös és alapító pártfogó tagok egészítették ki a szervezetet, amelynek I. osztálya csakhamar egyesítette a város egyetemén kívüli tudományos dolgozóit is, tiszteletbeli tagjai között pedig a hivatalos tudományos élet több vezetőjén kívül a magyar tudomány néhány nagy képviselőjét is ott találjuk.¹² Az I. szakosztály elnöke Budapestre távozásáig, illetve nyugdíjba vonulásáig

⁸ TAR Károly. „Az ellenforradalmi rendszer művelődéspolitikája”. In: Tokody Gyula (szerk., 1986): *Debrecen története 4. kötet, 1919–1944*. Debrecen. 291–328. Ld. még Debreceni Tisza István Tudományos Társaság. DKK, XXXIX. évf. 148.

⁹ Az alakuló közgyűlést levezető Pokoly József elnök szavai.

¹⁰ KEREPESZKI Róbert. „A Bölcsész- és Történettudományi Kar, 1912–1929.” In: Papp Klára (szerk., 2014): *A Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Karjának története I.* Debreceni Egyetem BTK. Debrecen.

¹¹ *Hajdúföld*, 1922. június 20., 1924. április 29., Debrecen, 1925. június 21. Dr. Korompainé dr. Szalacsi Rácz Mária személyes anyagában. Magántulajdon.

¹² BAKÓ Endre. „Irodalmi élet a két világháború között”. In: Tokody Gyula (szerk., 1986) *Debrecen története 4. kötet, 1919–1944*. 329–360.

2. kép. Tankó Béla

Forrás: <https://humandi.unideb.hu/hu/nagy-elodeink>

3. kép. Mitrovics Gyula

Forrás: <https://humandi.unideb.hu/hu/node/416>

4. kép. Láng Nándor

Forrás: <http://classics.arts.unideb.hu/tortene.html>

Láng Nándor, a harmincas évek elejének titkára pedig Hankiss János volt.¹³ Ebben a vezetésben az egyetem konzervatív-liberális felfogású tanárai játszották a főszerepet, akik nem lépték át ugyan a polgári gondolkodásmód határait, az idealista világnézet korlátait, de nyitottak tudtak lenni a különböző, olykor szocialisztikus eszmék iránt is, noha természetesen a történelmi materializmus távol állt tőlük. Még egy fontos jellemzőjük: mindnyájan alkotó típusú tudósok voltak, akiket főképp tudományos eredményeik és nem politikai-ideológiai szolgálataik juttattak katedrához.¹⁴

Az alapító rendes tagok elsősorban az egyetem nyilvános rendes, rendkívüli vagy magántanárai voltak. A választott rendes tagok sorában viszont kezdettől fogva ott találjuk néhány „nagy” név társaságában a Debreceni Egyetemen kívüli tudósokat szinte hiánytalanul: Oláh Gábor, Zsigmond Ferenc,¹⁵ Ady Lajos stb. A legnépszerűbb előadási forma a felolvasóülés volt:

„Különösen ki kell emelnünk azokat az előadásokat, amelyek városunk múltjának egyes fejezeteit tárták az érdeklődő közönség elé, és így erőteljes kapcsolatot létesítettek a társaság és Debrecen művelt társadalma között. E kapcsolatok ápolása továbbra is elsőrendű kötelesség.”¹⁶

A II. osztály eredetileg az orvos- és természettudományok művelésére szerveződött. Tagjai számos tanulmányt, kísérleti eredményt publikáltak, de a dolgozatok közül kevés jelent meg önálló alakban.¹⁷

¹³ BAKÓ Endre. „A debreceni Tisza István Tudományos Társaság történetéhez.” In: Gazdag István (szerk., 1984): *Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve XI*. Debrecen. 91–106.

¹⁴ Uo. 99–100.

¹⁵ Később lett az egyetem magántanára. A TITT működése alatt titkári feladatokat is ellátott.

¹⁶ BAKÓ Endre. „A debreceni Tisza István Tudományos Társaság történetéhez.” In: Gazdag István (szerk., 1984): *Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve XI*. Debrecen. 91–106.

¹⁷ Uo. 101.

A TITF működése, eredményei és folyóirata, a Debreceni Szemle

Az I. osztály 1934. március 13-ig 69 felolvasó ülést tartott 130 tárggyal. A társaság fennállása idején összesen körülbelül 120 felolvasó ülésen 240-250 tudományos munka került napirendre. A társaság igen értékes kiadói tevékenységet is folytatott. Az I. szakosztály 1923-tól 1944-ig nyolc teljes és egy csonka kötetet jelentetett meg, összesen 64 önálló füzetet¹⁸, amelyek közül művészeti témát ölelt fel Zoltai Lajos¹⁹ *Ötvösök és ötvösművek Debrecenben* című kiadványa. 1934 őszén a társaság természetvizsgáló tagjai elhatározták, hogy kiválva a II. osztályból, külön matematikai-természettudományi osztályt alapítanak. Az elnökség és a választmány hozzájárulásával megtörtént a III. osztály kiválása, s zárt ülésen elnöknek Milleker Rezsőt, titkárnak berei Soó Rezsőt, a növénytan professzorát választották. Soó kolozsvári egyetemi éve alatt más látta el feladatát.²⁰ Az alapszabályt 1935-ben módosították.

5. kép. berei Soó Rezső

Forrás: http://gerundium.lib.unideb.hu/file/7/56121e3fd74fc/szerzo/05_hankiss_ja-nos.pdf

A Tisza István Tudományos Társaság szervezte azt a kornak megfelelő tudományos színvonalú folyóiratot, mely 1927-től 1944-ig 19 számot adott közre és szerzői első-sorban debreceni egyetemi oktatók, középiskolai tanárok, szakírók, vidéken dolgozó értelmiségiek, országos hírvű tudósok és írók voltak.

¹⁸ Maradandó, pótolhatatlan értékű munkák. Ld. Bakó, 1984, 101.

¹⁹ Zoltai Lajos (Földes, 1861. július 16. – Debrecen, 1939. augusztus 30.): helytörténész, muzeológus. Hajdúnánáson, majd Debrecenben tanult, lelkészi diplomát szerzett. 1887-től Debrecen város segédlevéltárosa, emellett 1897-től a *Debreceni Ellenőr*, majd 1897-től 1899-ig a *Debreceni Reggeli Újság* szerkesztője. Küzdött a debreceni múzeum létrehozásáért; 1905-től 1929-ig, nyugalomba vonulásáig a múzeum vezetője. Számos tanulmányt írt Debrecen történetéről. A város környékén több régészeti ásatást vezetett. Aktív képzőművészeti alkotómunkát is végzett, több festménye és illusztrációja fennmaradt, például a Debreceni Református Kollégium Múzeumában. (Ld. Zoltai Lajos, <http://mek.niif.hu/02100/02115/html/5-1516.html>, letöltés ideje: 2016. április 9.)

²⁰ Bakó Endre. „A debreceni Tisza István Tudományos Társaság történetéhez.” In: Gazdag István (szerk., 1984): *Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve XI*. Debrecen. 91–106.

„Megállapodás jött létre társaságunk és a Debreceni Szemle között már régebben felvetődött kapcsolat részleteire nézve olyan értelemben, hogy a Szemle, mint társaságunk hivatalos lapja szerepel és a tagdíjukat fizető tagjaink tagilletményképpen kapják.”²¹

Külföldi szerző nagyon ritkán publikált benne. Az „állandó” szerzők – az általam vizsgált személyek közül Hankiss János, Pap Károly, Zsigmond Ferenc, Tankó Béla, Soó Rezső, Gerlőtei Jenő és Juhász Géza – a *Szemle* oldalain rendszeresen közölték tanulmányaikat, cikkeiket, recenzióikat és tudományos híreiket.

1. táblázat. A Debreceni Szemle legtöbbet publikált szerzői

Szerző neve	Cikkek száma
Hankiss János	203
Juhász Géza	25
berei Soó Rezső	22
Zsigmond Ferenc	18
Tankó Béla	12
Mitrovics Gyula	5
Gerlőtei Jenő	5
Pap Károly	5
Pukánszky Béla	1
Láng Nándor	1

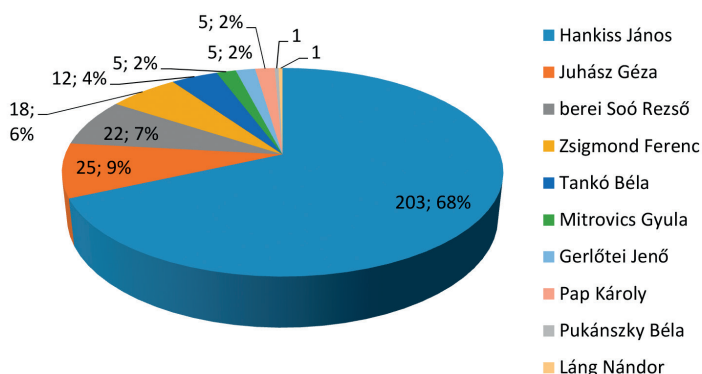
Forrás: Debreceni Szemle 1927–1944 repertórium, KLTE, 1979, 1–156.

E tanulmányban szereplő bölcsésztanárok többsége – mint a város tudományos életének egyik legjelentősebb fóruma – rendszeresen publikált a *Debreceni Szemle* hasábjain. Már említettem, hogy közülük a legsokoldalúbb, a legtöbb közéleti és egyetemi feladatot vállaló professzor Hankiss János volt. Személyiségét és aktivitását hűen tükrözi az 1. táblázat és az 1. ábra, miszerint kollégáinál sokszorosan többet írt a lapba. (Feltételezem, hogy más sajtóorgánumokba is.)

Aki a szemlebeli cikkek mennyiségében követi – Juhász Géza –, majdnem tizedannyi cikket írt, a többiek pedig egyre kevesebbet, míg a sorrend végén lévők egyet-egyet.

Még szemléletesebben jelenik meg a tárgyalt szerzők által megírt tanulmányok, híradások, cikkek és recenziók mennyisége, ahol az látszik az ábráról, hogy Hankiss mintegy 70%-át készítette el mindegyikük közül, őt követi Juhász 25, berei Soó 22, Zsigmond 18, Tankó 12, Mitrovics, Gerlőtei és Pap 5, míg Pukánszky és Láng 1-1%-kal.

²¹ Bakó Endre. „A debreceni Tisza István Tudományos Társaság történetéhez.” In: Gazdag István (szerk., 1984): *Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve XI*. Debrecen. 91–106.

1. ábra. Az értekezésben vizsgált egyetemi oktatók publikációi a Debreceni Szemlében

Forrás: Debreceni Szemle 1927–1944 repertórium, 1979, KLTE, 1–156.

6. kép: Pukánszky Béla

Forrás: <https://dea.lib.unideb.hu/dea/bitstream/handle/2437/82294/058-2078.png?sequence=1&isAllowed=y>

Tudván azt, hogy az itt felsorolt tudósok életük során igen sokat publikáltak, a helyi tudományos-kulturális élet vezető lapjában is hűen képviseltették magukat. A *Szemlét* két egyetemi tanár, Hankiss János és Milleker Rezső szerkesztették. Minden második szám társadalmi, illetve természettudományos tematikát ölelt fel. Kezdetben évente tízszer, később tizenkétszer, majd a háborús években ismét tízszer vagy annál is ritkábban jelent meg, míg 1944-ben megszűnt, és csak sok évvel később indult újra.²²

²² 1981–1989 között, majd 1993-tól jelenik meg újra (ma már online folyóirat).

7. kép. Hankiss János

Forrás: http://gerundium.lib.unideb.hu/file/7156121e3fd74fc/szerzo/05_hankiss_ja-nos.pdf

8. kép. Milleker Rezső
(1887–1995)

Forrás: <https://afoldgomb.hu/magazin/a-foldgomb-2019-marcius-aprilis/gondolkozz-kerlek-valami-jo-cimen>

A város támogatásával megjelent folyóirat egyik törekvése az volt, hogy:

„minél szélesebb körben ismertté tenni Debrecen szellemi, gazdasági és kulturális viszonyait; hű képet adni arról a munkáról, ami itt népünk szellemi és gazdasági kultúrájának valamint erkölcsi színvonalának emelése, tehát közvetve az általános emberi evolucionális érdekek szolgálatában folyik.”²³

Tematikája mégsem szűkült regionálissá, pedig azt tekintette elsőrendű feladatának. A városon kívül a Debreceni Egyetem és a Társaság működtette viszonylag magas példányszámban, melynek 1932-től hivatalosan a szemléje lett, s az maradt megszűnéséig.²⁴

A *Debreceni Szemle* kiemelését azért tartjuk indokoltnak, mivel lapjain számos tanulmány jelent meg a művészetek területéről, elsősorban a képzőművészetet és a zenét érintő kérdésekről, de vannak építőművészettel, színházzal, táncműveléssel foglalkozó közleményei is. Értékét elsősorban a benne megjelenő tudományos-művészeti ismeretek népszerűsítése adja úgy, hogy

„a tudományos élet minden ágának minden friss hajtását bemutatni a magyar olvasónak: ez a Debreceni Szemle célja. Közönséget akar nevelni, amely számára a tudás nemcsak hatalom, hanem lelki szükséglet, mindennapi kenyér. Hasábjain a legkiválóbb magyar és külföldi tudósok találkoznak a magyar közönséggel. A Debreceni Szemle cikkeinek tárgyát és súlyát a tudósokhoz szabja, érdekességét

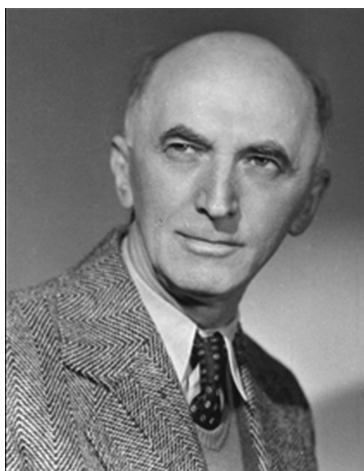
²³ Részlet Magoss György polgármester bevezetőjéből (Korompainé, 1979, IV).

²⁴ Bakó Endre. „Irodalmi élet a két világháború között”. In: Tokody Gyula (szerk., 1986): *Debrecen története 4. 1919–1944.* 329–360.

és művészi formáját pedig a legszélesebb olvasótáborhoz. A Debreceni Szemle az első magyar egyetemesen tudományos revue.”²⁵

Nagy érdeme, hogy olyan szellemi műhelyt teremtett, amelyből kiemelkedhetett a későbbi magyar tudományos élet számos kiválósága.

1945-ben a belügyminiszter felfüggesztette a Tisza István Tudományos Társaság önkormányzatát a demokrácia szempontjából nemkívánatos vezetők és tagok eltávolítása céljából, s Juhász Géza egyetemi tanárt miniszteri biztosnak nevezte ki a társulat ügyeinek intézésére, valamint az átszervezés végrehajtására. A hatalom szándékosan késleltette az újjászerveződést, pedig a Társaság a Budapesten kívüli magyar tudományos egységek közül a legvirágzóbb, legtekintélyesebb volt. Kora társadalmi-ideológiai kereteit meghaladni nem volt képes, de azt nem is lehetett várni tőle. Az adott viszonyok között szelleme tisztességesnek volt mondható, eredményei vitathatatlanok.²⁶ A szervezet tevékenysége sok látogatót vonzott, ennek ellenére 1949. augusztus 23-án feloszlatta a Belügyminisztérium. Juhász Gézát felmentette megbízatása alól, s elrendelte a kollektíva vagyontárgyainak, iratainak, pénzkészletének leltárba vételét. Az intézkedés beletartozott a háború előtti önkormányzatú művelődési csoportok felszámolásának országos folyamatába. A közösség tagjai közül sokan beléptek az Ady Társaságba, annak még két évet engedélyezett az autonóm szervezeteket féltreállító kultúrpolitika.²⁷

9. kép. Juhász Géza

Forrás: <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC07165/08162.htm>

²⁵ A szerkesztők által közreadott program (Korompainé, 1979, IV).

²⁶ BAKÓ Endre. „A debreceni Tisza István Tudományos Társaság történetéhez.” In: Gazdag István (szerk., 1984): *Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve XI*. Debrecen. 91–106.

²⁷ BAKÓ Endre. „Irodalmi élet a két világháború között”. In: Tokody Gyula (szerk., 1986): *Debrecen története 4. 1919–1944*. 329–360.

A debreceni tudományos és művészeti társaságok jelentősége

A harmincas években egy új irodalmár generáció bontogatta szárnyát Debrecenben. Ide tartozott Szabó Magda – még egyetemi hallgatóként –, Tóth Endre, költő, író; Némedi Lajos, egyetemi tanár, a Debreceni Nyári Egyetem munkatársa, történetírója; Koczogh Ákos, középiskolai, majd egyetemi tanár; Benyovszky Pál²⁸ és Szalacsi Rác Imre, a Tiszántúli Szépművés Céh alapító tagjai.

10. kép. Koczogh Ákos

Fornás: <https://fortepan.hu/hu/photos/?id=106806>

Közöttük dolgozott Zsigmond Ferenc gimnáziumi, majd egyetemi tanár és Pap Károly, aki ugyan a konzervatív ízlést képviselte, de több mint harmincöt éven át hirdette főiskolai, majd egyetemi katedráján a debreceni irodalom múlthatlan értékeit.

Hankiss János a város legmozgékonyabb szellemei közé tartozott. Ő alapította tehát a *Debreceni Szemlét*, a Nyári Egyetemet, a Helicont, nagy aktivitással szervezte a város irodalmi és zenei életét. Egyidejűleg tagja volt több tudományos társaságnak. Szerkesztette a *Kortársaink* című kismonográfia-sorozatot. Juhász Géza neve Debrecenben szorosan összeforrt a modern irodalom fogalmával.

A harmincas évek végén, még inkább a negyvenes években egy újabb irodalmi-szellemi központ jött létre a városban, Karácsony Sándoré. Pedagógiai rendszere hívek százait vonzotta vidéken és a fővárosban egyaránt.²⁹

²⁸ Benyovszky Pál szülei benyói és urbanói Benyovszky Pál, Szatmárnémeti rendőr alkapitánya és Visky Adél. Öccse, László, debreceni joghallgató és újságíró volt, fiatalon meghalt tüdőgümőkórban. Pál a Filmhíradó főszerkesztője volt. Mudrák József szíves közlése alapján. https://www.europeana.eu/portal/hu/record/2048128/339314.html?fbclid=IwAR3J3mlno5vnlLyTlQeAl8Aji99PapisCDCFA_8KVi2Yw5CJbvJGEmKjtPg (letöltés ideje: 2019. november 8.).

²⁹ BAKÓ Endre. „Irodalmi élet a két világháború között”. In: Tokody Gyula (szerk., 1986): *Debrecen története 4. 1919–1944.* 329–360.

11. kép. Zsigmond Ferenc

Forrás: http://www.kunhegyes.hu/kunhegyes/hires/zsigmond_ferenc.htm

12. kép. Pap Károly

Forrás: https://dea.lib.unideb.hu/dea/handle/2437/6284/discover?rpp=10&page=4&query=Pap+K%C3%A1roly&group_by=none&etal=0

Nem múlt el jelentős irodalmi esemény Budapesten és más nagyvárosokban sem úgy, hogy a Csokonai Kör ne képviseltette volna magát. Debrecen is rendszeresen fogadott író vendégeket, a *Nyugat* megalapítása után szinte azonnal szerepelt itt. A város bekapcsolása a magyar irodalom vérkeringésébe azonban főként az Ady Társaság érdeme. Alig van jelentős alakja irodalmunknak, aki 1927 és 1944 között ne lett volna vendége e szervezetnek.

13. kép. Karácsony Sándor

Forrás: <https://humandi.unideb.hu/hu/nagy-elodeink>
<https://humandi.unideb.hu/hu/node/417>

Nem szabad azonban azt gondolni, hogy Debrecen irodalmi élete egyenlő a Csokonai Kör és főleg az Ady Társaság tevékenységével. Számos szerveződés működött a városban, s azok is kezdeményeztek meghívásokat, sőt egyik-másik írónak e két nagy társaság kívül alakultak ki rendszeres összeköttetései Debrecennel.

Ezek az irodalmi körök és orgánumaik nagyon fontos szerepet játszottak Debrecen közéletében. Említésüket, tevékenységeik számbavételét azért tartom indokoltnak, mivel tagjaik, vezető tisztségviselőik – egymással szorosan együttműködve – adták a korszak vezető értelmiségét Debrecenben. Észre kell venni, hogy szinte kivétel nélkül ugyanazok a személyek – kutatásom főszereplői – jelentek meg ezekben a szervezetekben nagyon gyakran közösen megvalósított programokkal szolgálva a város, a megye és sokszor még a főváros lakosságának művelődését, szórakozását, ismereteik bővítését. Ezt az aktivitást azonban legtöbbször csupán szabadidejükben, kedvtelésből tették, hiszen főállásuk a többség esetében a Debreceni Tudományegyetem bölcsész tanszékeihez kötötte őket. Egyetemi vezetőként, országos, sőt nemzetközi hírű tudósként éltek mindennapjaikat, hűen szolgálva a tudományos és kulturális-művészeti élet mindennapjait.